

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА
ИНСТИТУТ ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК

НАШ ЈЕЗИК

НОВА СЕРИЈА

Књ. VII св. 3-4

БЕОГРАД 1955

САДРЖАЈ

	Страна
1. А. Бајић: Значај лингвистичких студија за опште језичко образовање	65
2. М. Стевановић: О језику једнога написа	69
3. Б. Милановић: Глаголи на <i>-ишти</i> с облицима промене <i>-ну/-не-</i> основа	87
4. Н. Рончевић: Још о изразима <i>види се</i> и <i>види му се</i>	107
5. А. Пеца: Једна ријетка а потребна ријеч	117
6. Г. Шкриванић: Прилог за разјашњење неких назива оружја у народним умотворинама	121
7. Језичке поуке	125

УРЕЂУЈЕ ОДБОР:

Секретар Уређивачког одбора — Бранислав Милановић

Народна књига

ИЗДАВАЧКО ПРЕДУЗЕЋЕ — БЕОГРАД

1955

ГЛАГОЛИ НА *-НИТИ* С ОБЛИЦИМА ПРОМЕНЕ *-НУ-/**-НЕ-* ОСНОВА

Међу многим глаголима VII (Белићеве) врсте, с презентском основом на *-и-* и инфинитивном на *-и-*, који су састављени од префикса и простог глагола са слогом *-ни-* испред завршетка *-ши* у инфинитиву, неки се, у различним облицима своје промене, јављају у књижевном језику и са друкчијим односом глаголских основа, наиме, с инфинитивном основом на *-ну-* и презентском на *-не-*, што значи да су граматички тада глаголи III врсте, типа *пошонуши*: *пошонем*. Тих глагола има приличан број. Неке од њих је овај морфолошки појав захватио толико да се већ данас може казати да они имају двојак облике потпуно равноправне у књижевној употреби; код других — секундарни облици, с глаголским основама на *-не-/**-ну-*, нису стекли право на такву употребу. И једно и друго желим овде да покажем.

Узимам на првом месту групу глагола који су сложени од префикса и глагола *мениши* (*се*) у значењу „mutare“; то су ови: *промениши*, *измениши*, *замениши*, *размениши*, *одмениши*. Јасно је да у овом случају њих не треба одвајати један од другог. С њима заједно иде и гл. *намениши*, који углавном значи „destinare“ (= одредити, определити и сл.; у Вуковом речнику означен му је као синоним гл. *нарећи*). Да ови глаголи овако гласе по свом пореклу, одн. да прост глагол који им је у склопу има *-ни-* испред личних и обличких завршетака, не треба нарочито доказивати. То потврђују словенски језици, у првом реду старословенски као најстарији заједнички књижевни језик словенских народа пре пуних хиљаду година. У њему постоји гл. *мѣнати* *-нѣж* и сложени с префиксима: *нз-*,

раз-, про-, на-, за-мѣнити.¹ За наш језик такав његов облик, с вокалом *-и-* иза корена на *-н-* и у једној и у другој основи, потврђен је, према историском Рјечнику загребачке Академије, у књижевним споменицима XIV века, а у XV в. видимо и примере с префиксима, који ту, наравно, нису ништа мењали. Међутим облици ових глагола с инфинитивном осномом на *-ну-* а с презентском на *-не-* почињу се јављати код писаца тек у XVIII в., и то најпре код сложених глагола *намијениши* и *промијениши*, а после код *мијениши* (у значењу: „измјењивати“). То показују први забележени примери: Би ли могао речени плод другому *наминуши*? (А. Каџић, 1729); — Становито одлучи живот *проминуши* (М. Зоричић, 1765); — Млада шума одмах стару *мине* (Ј. С. Рељковић, 1796). Што се тиче наших старих речника, до Вука, још код Ј. Микаље (1649) налазимо глаголе *проминуши* („проминути зубе“) и *наминуши*; и то би, уствари, био први помен о њима.

Из материјала који се износи у овом речнику види се: 1. у прошлости српскохрватског језика до XIX века, када је у његовој првој половини ударен темељ данашњем књижевном језику, једва да има трага од употребе простог глагола *мијенуши*, одн. (у икавском изговору) *минуши*, јер је посведочена само с два примера који припадају једном истом писцу; насупрот томе, употреба сложених глагола *промијенуши* и *намијенуши*, на одређеном језичком простору, релативно је била доста развијена и распрострањена, поред тога што је настала и знатно раније; — 2. новији облици ових глагола, са *-не-/ну-* у основама, заступљени су у делима икавских писаца и у Микалином речнику, који је састављен такође на икавском наречју, а са јекавском заменом кореновог вокала *ѣ* (јата) — обично у народним песмама.

Али нас највише интересује како стоји ствар с овим појавом у нашем савременом књижевном језику. То питање има своју историју. Још пре више од сто година и Вук и Даничић водили су заједничку борбу против употребе ових

¹ Фр. Миклошич, *Lexicon palaeosl.-gr.-lat.* — О етимолошкој страни гл. *мѣнити* и о томе како он гласи у другим словенским језицима в. код Б. Даничића, Ситнији списи I, Београд 1925, 31—32.

и сличних глагола. Најпре у Одговору на Ситнице језикословне Вук замера Милошу Светићу и то што употребљава баш глаголски облик *променули* м. *променили* (Грама и пољем. списи књ. III, 39). Иако зна да „гдјекоји Срби говоре *променуши*“, он не признаје такав облик овог глагола. Јер у то време када је од живих народних говора требало формирати један општи књижевни језик Вук Караџић је истакао и такав захтев да „писатељ... ваља да избира оно, што је правилније“. „...А да је *промениши* правилније, о томе онога, који друкчије не може да разумије, може увјерити и словенски и руски језик“ — вели Вук одговарајући на Светићев Утук од 1843 год. (исто, стр. 111). При одређивању правилности ове или оне језичке црте за њега је, знамо, најмеродавнија била њена употреба у његовом домаћем говору и у оним говорима за које је држао да могу такође чинити основицу новог књижевног језика. Али зато што Светић није остао само на тврђењу да је њему „обичније било чути „*променуши*“ него „*промениши*“, већ је узео да доказује да је оно исто толико правилно као и ово друго, а можда чак и правилније јер му је то основни облик (у *променуши* корен је *ме*, а *ну* је уметак као и код гл. *ве-ну-ши*, *ги-ну-ши* и др.) — Вук се позива и на друге, сродне језике. Овакву Светићеву етимологију он назива смешном и додаје: „У цијелој тој ствари ово је истина, да су људи (понајвише књижевници), који управо не знаду свога језика, него га кваре, мјесто *промениши* узели *променуши*...“ (стр. 111). Даничић је у Рату за српски језик и правопис (Ситнији списи I, 1925) ударио на Светићев Утук III снагом здраве и несаломљиве логике и непобитне, научне аргументације. Под таквим ударом нашао се и гл. *променуши*. Тим обликом он не претставља ништа друго до Светићево мешање глагола на *-иши* са онима на *-нуши*. И зато не ваља; једино је правилан његов изворни облик, тј. онај који иза *-н* има *-иши*. На крају своје етимолошке анализе Даничић закључује: „Из свега се овога ваљада довољно види да ми не можемо у својему језику трпљети *променуши* мјесто *промениши* итд. ...“ (стр. 32).

То што су Вук и Даничић писали о гл. *променуши* и другим сличним глаголима није било упућено само М. Светићу.

Било је још писаца који су те глаголе употребљавали у таквом облику. И не само да се облици ових глагола саграђени од глаголске основе на *-ну-* или *-не-* налазе код појединих писаца тога доба, кад се наш књижевни језик стварао, већ се они могу срести у књигама и после тога времена, све до наших дана. То се види из материјала у лексикографској грађи Института за језик САН, узимајући при томе у обзир и неколико примера до којих сам сам дошао. Оно што ту одмах пада у очи јесте то да добра половина свих примера, ако не и више, иде непосредно на писце који су пореклом из данашње Војводине, а да остали примери потичу од писаца ван те покрајине, али углавном из места и крајева суседних или блиских, који су исто тако са екавским изговором, што такође не треба губити из вида. И ја ћу их сада навести у тим двома групама, с напоменом да сам изоставио примере који су од старијих и мање познатих писаца, као и оне за које се не може утврдити чији су.

1. — Јован Мушкатиrowић (Сента, Бачка): Што не можеш *измениши*, заборава (Причте..., вѣ Видинѣ Градѣ 1807, 130); — Стефан Живковић-Телемак (Черевин, Срем): При овим речма Идоменей се на едан пут *промену*... (Приключения Телемака..., у Виени 1814, 513); — Јован Суботић (Добринци, Срем): Данасъ друго *измѣне* ме служче, | А я крадомъ овамо похитимъ... (Краль Дечанскій, Будим 1846, 97), — Да му Богъ да и животъ и здравлѣ, | И у свему срећу и напредакъ, | Да *одмене* отца на престолу, | Да *замене* свое прадѣдове... (исто, стр. 6); — Јован Ст. Поповић (Вршац, Банат): Доктор: Твој разум не може те *заменуши* (Драм. списи III, 1909, 162), — Кум: Истина за твоју [жену], не знам, хоће ли поднети. Али за моју као *наменушо* (исто, стр. 116); — Позорникъ (Земун):... Но су нашле тко ће их *заменуши*... (год. I 1849, 301), — Мрзость та одъ колена на колено прелази, нити су се одъ времена Запольногъ до Кошутовогъ найманѣ *изменули* (П. Войводине Србије, 1849, 301); — Иларіон Руварац (Сремска Митровица): И кад јој се год. 1478 приближио час, да *промијене* свијет, расположила је у

тестаменту свом... (Зборник, Београд 1934, 455); — Ђура Јакшић (Српска Црња, Банат): Осећао је, да ће светом *променуши* (Дела књ. III, Београд 1882, 42); — Народна приповетка (из Срема): На путу се он сети да је у селу неће моћи *променуши* [хиљадарку], па се врати на вашар да је *промене* (Три жене, Бос. Вила год. IX 1894, 369); — Ђорђе Малетић (Јасенова, Банат):... Чини ми се, да је немогуће... да слику за љубав и најљепши израз *изменем* (Бранково коло 1904, 374); — Др М. Јовановић - Батут (Сремска Митровица): После свега тога уверим се, да ништа друго не преостаје, него да *променем* ваздух (Надрилекари, Београд 1923, 13); — Др Радослав М. Грујић (Земун): А кад *изменуше* посланике..., ударише јаничари у таламбасе... (Из старог путописа, Бр. коло 1910, 12), — Господари појединих земаља... могу међусобним споразумом *изменуши* који било део својих земаља за неки други... (Конавли..., Споменик СКА LXVI, II, 52, Земун 1926, 70), —... Као што је то и чињено доцније, када је у Требињу био краљев војвода, а жупане *заменули* управни чиновници... (исто, стр. 7); — Глиша Бабовић (с. Орлик, Срем): И све док је био жив, не *промену* му нико његово лепо име (Вода са извора, Београд 1954, 51).

С њима иду и ова три примера:

— Јоаким Вујић (Баја, Мађарска): Овде у овомъ селу морањ *изменуши* друге нове коњ... (Путешествие, Будим 1828, 51); — Јаков Игњатовић (Сент-Андреја, код Пеште): Па већ и твој Пера скоро ће те *заменуши* (Вечити младожења, Београд 1910, 8), — Како се родио, већ га је отац *наменуо* за трговца (исто, стр. 32).

II. — Прота Матеја Ненадовић (Бранковина, код Ваљева): Тако сам чуо да су за 12 година... *променули* осамнаест које неправедних кадија, које злих муселима... (Мемоари, Београд 1893, 38), — Од наше нахије отпустимо четири кумпаније да се код кућа одморе..., пак да дођу да ове *измену* на Врачару (стр. 119), — ... Но ме Турци вратише у ордију — то сам

опет моју главу носио у рукама; а што је после при-
 расла, — то је што су ме Турци после по други пут
 извели и *разменули* (стр. 193); — Милан Ђ. Милићевић
 (Рипањ, близу Београда): Машем секиром и сечем те;
 махнух ножем пресекох те; махнух лопатом *одменух* те;
 махнух метлом одметнух те (Живот Срба сељака, Бео-
 град 1894, 307); — Светолик П. Ранковић (Мошта-
 ница, б. Београдски округ): Но гле, једног *измену* срећа,
 и он се простре на траву ... (Цел. дела I, 18); — Др Ни-
 кодим Милаш (Шибеник): ... Тај исти дух није пре-
 стајао ... *надахњивати* оце... да према новим потребама
 цркве пређашње законе *промјену*, или нове издаду (Пра-
 вославно црквено право, Мостар 1902, 65); Јанко М.
 Веселиновић (Салаш Црнобарски, Мачва): Лепо
 узела нож, распорила појас, извадила три дуката што
 је за са'рану *наменула*, па — дала Илији (Слике из сео-
 ског живота св. III, Београд 1927, 12); — Јован
 Скерлић (Београд): Даничић је био толико занет за
 учења Учитеља, да је презиме *променуо*... (Омладина
 и њена књиж., Београд 1906, 336); — Петар Кочић
 (Бањалука): Лијепа и милокрвна Луце поодавно је *про-*
мијенула свијетом... (Јуре Пилиграп, СКГл. књ. VIII
 1903, 412); — Милутин П. Ускоковић (Ужице):
 Они се обзираху по соби као да су хтели видети да
 ли ће се шта *променуши* ту у соби... кад они отиду
 (Кад руже цветају, СКГл. XXII 1909, 643); — Б. Буди-
 сављевић Приједорски (Бјелопоље, крај Коре-
 нице): Е већ на први поглед видјети је, да се дијете у
 лицу некуд *промијенуло*... (Из старог завичаја, Нови
 Сад 1914, 130); — Владимир Велмар Јанковић
 (Чаглић, Славонија): Међутим, све би требало из основа
променуши... (Иван Мандушин, Београд 1922, 53); —
 Мих. Сретеновић (Уб): ... Дед још мало послу-
 жите нас, па ће вас ускоро, ако Бог да, снахе *одме-*
нуши (Јетрве, Београд 1927, 27); — Милорад М. Пе-
 тровић (?): Много је борбе за њихова плећа, | Ал'
 ми ћемо их *одменуши* редом, | Јер ми смо њима одмена
 и срећа (Песме, Београд 1927, 105); — Сима Троја-

новић (Шабач): Међу тим недавно је нађен ... један као лист узак кремен а по њему распаднут строшен пирит, по чему се види да је *наменуш* био кресању (Ватра, Срп. етн. зб. књ. XLV, Београд 1930, 123).

Кад је реч о томе где се појављују овакви облици наведених глагола, онда да додам и ово. Ја сам више пута наилазио на њих у писменим саставима, и они су увек били написани од лица са војвођанског подручја. Затим и многа усмена обавештења слажу се с тим да се ти глаголи тамо и тако мењају. Напослетку није сувишно на овом месту потсетити да је Вук рекао како је овакве глаголске речи „најприје чуо у Сријему“ (нав. дело, стр. 111).

За мене је сада несумњиво да порекло употребе ових глагола у облицима од основа на *-не/-ну-* треба тражити најпре у народном говорном језику на територији Војводине. И ја сам овај појав довео у везу са обликом 3 л. множ. презента у неким говорима на тој територији. У дијалектолошкој расправи Треће лице множине презента у војвођанским говорима (Зборник Матице српске 4, 1952) Иван Поповић је врло прегледно изнео да глаголи с инфинитивном основом на *-и-* и *-е-*, а с презентском на *-и-*, типа *носиши-носѝм* и *видеши-видѝм* (VII врста), као и глаголи типа *држашѝ-држим*, који иду по VIII врсти, свуда у Банату доследно имају *-у* место *-е* у 3 л. множ. презента (напр. *месу*, *научу*, *сарану*, *лежу* и др.), а тако је и у шокачким (икавским) бачким говорима (*лешу*, *носу*, *шрчу* и др.). Буњевачки, који се такође простиру у Бачкој, имају поред примарних облика са *-е* и новије на *-у* (*раду*, *дивану*, *ожену*, *рану се*, *штоју* и др.). У екавским бачким и сремским говорима, према Поповићевом излагању, добро се чува стари завршетак *-е* (поред облика *носиду*, *бежиду* ови и њима слични глаголи имају и облике као у нашем књижевном језику, тј. *носе*, *беже* и сл.), али глаголи на *-еши* и у њима у презенту гласе по I врсти (*волем...*, *волу*).

Све ово, дакле, значи да је код глагола са сугласником *-н-* испред основинског *-и-* у 3 л. множ. презента на крају *-ну* у означеним говорима, као што је и код глагола с односом основа *-ну:-не-* који чине III врсту. Теориски речено, у

њима се морфолошки подударају примери као што су ови: они му то *промену* — они онда *промену* место и сл., састављени у ту сврху. Овде је лични завршетак *-у* везан за претходни сугласнички глас *-н-* и с њим иступа заједно као и код глагола с презентском основом на *-не-*. Према таквом облику 3 л. мн. презента, на *-ну*, чија је гласовна претстава чврсто утиснута у језичко осећање свих претставника једног говора, лако су могла настати, и настала су, и трећа лица других глаголских облика, који се граде од инфинитивне основе, а тиме је добијен и нов облик самог инфинитива, са основом на *-ну-*, по линији успостављеној психолошким путем: они *промену* — они *променуше* — они су *променули* — они ће *променући*. А затим су под утицајем снажне обличке системе и остала лица добила одговарајући облик основе од које се граде. Да је развитак новог појава имао овај правац, ја закључујем на основу тога што су облици са инфинитивном основом на *-ну-* чешћи и бројнији од облика осталих лица презента са *-не-* испред личног завршетка, начињених према његовом 3 л. множ.; што се лепо види и из примера који су горе наведени (интересантно је упоредити пример проте М. Ненадовића: Тако сам чуо да су... *променули*..., који сам овде узео, с другим на стр. 28 истог дела: И мени се онда учинило да ћу заиста свет да *променим*). Тако су глаголи код којих се процес извршио до краја сасвим напустили своју граматичку врсту и нашли су се у другој целом својом променом. Као такви они су се после могли проширити и у остале говоре на истој географској и дијалекатској територији у којима нема услова да такви постану. То је овде случај са Сремом. Они су у њега могли ући не само из Баната већ и из говора Мачве и Славоније који такође знају за облике 3 л. множ. презента са завршетком *-у* код глагола на *-ићи* (в. ниже). И зато се, као што смо видели, појављују и код писаца тога краја.

Овде се сада намеће питање: а шта у овом погледу претстављају примери друге групе? Како њих објаснити? Мислим да одговор на то питање не садржи нарочитих тешкоћа. Знамо да се прота М. Ненадовић као дете школовао у Срему: читати и писати научио је у Купинову, а

црквено певање и богословске науке учио је у Ашањи; др Никодим Милаш свршио је богословију у Сремским Карловцима (1866 г.). Према томе, није немогућно да су они још тада усвојили горње облике ових глагола. Затим, приповетке Б. Будисављевића штапане су у Новом Саду, и, нема сумње, у овоме се огледа траг локалне редакције. Јанко Веселиновић и Сима Тројановић по рођењу су из Мачве где је у народном говору, како стоји код М. Московљевића (Акценатски систем поцерског говора, библ. ЈФ 1, V), у 3 л. множ. през. *-у м.* *-е* код глагола VII врсте. Владимир Вел. Јанковић је из Славоније, а у славонских писаца који су писали на народном језику још доста раније (друга половина XVIII и прва половина XIX в.) чест је презент са *-у м.* *-е* у 3 л. мн. презента; и баш глагол *промениши* код њих се налази више у облику *променуши*, поред других сличних глагола (Т. Маретић, Језик славонских писаца, Рад ЈА 180, 191). Пример М. Ђ. Милићевића („одмену“) свакако није из његовог језика; семантика му је загонетна, ако није случајна грешка м. *одмешнух*, или је такав облик добио у сазвучју с глаголским облицима „махнух“ и „одметнух“. Исто је тако необично и Ранковићево *измену* у значењу „издати“, „изневерити“, што ће пре бити каква деформисана народска реч него горњи глагол *изменуши*. Остали су примери из дела која су штампана у Београду, у нашем главном граду где се већ доста одавно врши знатан утицај на културни развитак градског живота од стране многих војвођанских претставника. Зато није ништа чудновато ако каква језичка црта говора на тој страни допре, на овај или онај начин, и у текстове књига различних писаца које се овде штампају, нарочито у последњим деценијама. Свакако није случајно што се код Ј. Скерлића облик *променуо* налази у књизи Омладина и њена књижевност. Једино би се за пример П. Кочића („промијенула“) могло претпоставити да га је донео из Босне, јер има и босанских говора с презентом на *-у м.* на *-е* у 3 л. мн. (в. М. Решетар, *Der štok. Dialekt*, 193); иначе у истом изразу налазимо код њега и облик од гл. *промијениши*: Било му је сто и тридесет година кад је *промијенио* свијетом (Кроз Змијање, СКГл. XXIII 1909, 326).

Као што се из наведених примера види, глаголи сложени од мђнити и префикса јављају се у облицима од основа на *-не/-ну-* у делима разних писаца од почетка прошлога века до данас. И баш зато што се налазе и код неких наших врло познатих и великих књижевника, ја сам и сматрао да треба скренути пажњу на њих. Осим тога такве облике није тешко чути ни у говорном књижевном језику. Ја сам, на пример, овде, у Београду, чуо да се каже: Има ли он ситног новца? — Нема, али *променуће*; Тај човек се нешто много *променуо* у лицу; — Остарео а још се није *одменуо* и сл. Па ипак све то ни издалека не значи да су ово књижевни облици ових глагола. Јер они ни у писаном ни у говорном језику немају у употреби општи карактер, већ само покаткад избију ту и тамо, рекло би се — више случајно. Њихова је употреба доста ретка и ограничена на поједине писце који су их, најчешће несвесно, из народног говора једне језичке области преносили и у своја дела. Али „особине народног језика не могу се сасвим једноставно примати у књижевни језик. Увек се мора знати распрострањеност дотичне особине у говорима народним...“ А ми смо видели да је обим распрострањености употребе ових глагола доста локализован. Отуда њима нема места у књижевном језику. Њихови се облици убрајају у његове граматичке неправилности.¹ У овом часопису (предратна серија год. I, 88, год. II, 255 и год. IV, 287) у језичким поукама исправљани су облици са *-не/-ну-* у основама као неправилни и покрајински. За њих данас не зна наша нормативна граматика. И у свим речницима савременог српскохрватског књижевног језика ови су глаголи забележени само са *-ниши* у инфинитиву, а *-ним* у презенту. Узима се да они једино тако гласе у промени код писаца који пишу чистим и беспрекорним језиком. И нико и не помишља да брани њихове

¹ Зато је језички редактор издања Цел. дела Јанка М. Веселиновића (књ. I, 377) радни глаг. придев *наменула*, у примеру који сам горе навео, заменио његовим књижевним обликом *наменула*. Ипак је питање да ли је то требало чинити. Моје је мишљење да у овом случају — када се издаје писац у целини — не треба дирати у „особине његовог језика макар се понека од њих и не слагала са утврђеним књижевним каноном.

облике начињене од основа на *-не/-ну-* и да им оправдава употребу у савременом књижевном језику, као што је то некада чинио М. Светић.

*

Али има других глагола ове врсте на које се више не може тако гледати. Такав је глагол *окануши се* — „проћи се“, „оставити се“. Вук није био за то да га у оваквом облику употребљавају књижевници, исто онако као што је био и против употребе гл. *променуши*. Он то изричито каже: „А као што не ваља *променуши* м. *промениши*, тако не ваља ни *окануши се* м. *оканиши се*, јер и овај глагол, и прост (*каниши се*) и сложен има на крају *ниши* ним, а не *нуши* нем“ (нав. дело, 167—168). У Правопису проф. Белића (1950) стоји да је *окануши се* неправилно (правописни речник, s. v. *оканиши се*), а у поукама Нашег језика (год. I, стр. 59—60 и 88) каже се да „иако се много употребљава *окануши се* (*ошкануши се*) — једино је правилно *оканиши се* (*ошканиши се*)...“ Затим, облик овог глагола са *-нуши-*, *-нем* не налази се ни у једном речнику нашег књижевног језика; у свима њима заступљен је само његов други облик, са *-ниши-*, *-ним*. Према Академијином Рјечнику глагол *оканиши се* потврђен је још код Микаље, а у XVIII в. само код Д. Обрадовића. Тек у делима Вука Караџића, укључујући ту и његове народне умотворине, има га знатно више. То значи да је овај глагол доста доцкан стекао живљу употребу. Међу примерима с таквим његовим обликом наводе се и два са инфинитивом *окануши се*: један је из народне песме, други из — Дјеловодног протокола (1848); толико их је свега било у делима која су употребљена као речнички материјал.

Међутим, све ово што је речено о глаголу *окануши се* — а што све говори против таквог његовог облика — не може се никако помирити са стањем које о томе постоји у нашем савременом књижевном језику. За илустрацију тога стања да наведем примере:

— Чини добро, нећешъ се каяти; | Ако ли се не *оканешъ* грѣха, | У злу еси, горе ће ти бити (Др Јован Суботић, Краљ Дечанский, у Будиму 1846, 19); — „По души ти те шљиваре босанске, како неће

да се без зла *окану!*" (прота Матеја Ненадовић, Мемоари, Београд 1893, 170); — Првога дана учио сам енглески, али сам се *окануо* тога посла (Јљуб. П. Ненадовић, Писма из Немачке, Београд 1922, 7); — Зато тим више нужно је *оканути* се свега што би нас и у напредак водило у једну овако грдну неизвесност... (Писма Илије Гарашанина Јовану Мариновићу књ. I, Београд 1931, 309); — ... Он као већил царски позвао је нас да нас саветује, да се *одканемо* тога (Јеврема Грујића Записи књ. I, Београд 1922, 31); — Убио их Бог што се не *ошкану!*? — прошапута Јана... (Радоје М. Домановић, Приповетке I, Пожаревац 1899, 54); — „Ама, Ђуро, бога ти, привикни де ти оном Радовандери — нек ме се *окане* једном (Милован Ђ. Глишић, Приповетке књ. I, Београд 1879, 21), — Већ оматорио и у пола оседео, па одет неће да се *окане* чуда (исто, стр. 3), — Него да се *оканемо* тако опасних ствари (исто, стр. 18); — Ја вам саветујем да се ви таквих мисли и таквих планова *оканеште*... (Лазар Арсенијевић-Баталака, Историја српског устанка I део, Београд 1898, 365); — ... Загледах још неколико проштака, па се *оканух* (Б. Б-вић, Гила, СКГл. књ. II, 1901, 11); — Паук се десет пута дизао и падао, али се ипак свога посла није *окануо* (Васа Пелагић, Стварни народни учитељ, Београд 1903, 256); — Мушицки га моли да се *окане* херцеговачког дијалекта (Јован Скерлић, Писци и књиге VII, Београд 1922, 12), — Дојчевић хоће да се у уметности *окане* Грка, Римљана... (III, 30), — Но он је, неочекивано, учинио нешто друго: *окануо* се писања приповедака (V, 70); — Требало би... *оканути* се, изравнати пут ка властима... (Исидора Секулић, Из прошлости, Београд—Сарајево 1919, 228), — И онда се... једва једаред *оканули* белог голуба у њеној души (Ђакон Богородичине цркве, Загреб, 10); — У осталом, треба се *оканути* свега тога... (Милета Јакшић, Црно маче, Панчево 1921, 113); — Одмах су га позвале насамо и пребациле му, шта је учинио с тим дететом... и да сад пази на њу као на

очи у глави, да се *окане* лудорије... (Вељко Петровић, Померене савести, Београд 1922, 168); — И рекао ти је да га оставиш на миру и да се *оканеш* твојих будалаштина (Бранислав Нушић, Госпођа министарка, Сабр. дела I, Београд 1931, 239), — Али да се ја *оканем* тога упоређења... (Бен-Акиба, Сабр. дела XIX, 287); — Кад се две године доцније радило о заједничком кораку свих пет Великих сила код Порте... да се *окану* система гусарења, писао је аустриски претставник својој влади да су Порти непријатне стране интервенције... (Др Васиљ Поповић, Метернихова политика, Београд 1931, 46); — Биће боље да се *оканем* јалова посла... (Марко Цар, Наше Приморје, Дубровник 1910, 67), — ... Моћни Цезар̄ приволи песника да се *окане* даљег путовања... (Есеји, Београд 1936, 138); — Људи се никада неће *окануши* те ружне навике да своју кривицу набацују на друге! (Жак Конфино, Мој Јоцко, Београд 1937, 138), — ... А сад му ево цар заповеда да се једном за свагда *окане* своје баронице (Хумореске, Београд 1941, 77); — Маџари су пљачкали затечено становништво и тек се под кнезом Гезом *окануше* скиталачког живота... (Др Добривој Николић, Срби у Банату, Нови Сад 1941, 141); — Милиционери су... дотрчали и тек онда се Ђура *окануо* својих тексашких манира... (Борба од 18 октобра 1955, 6).

Каткада се код писца може срести овај глагол у облицима који су саграђени и од једних и од других основа, тј. и од основа на *-ни/-ни-* и од основа на *-не/-ну-*. То је, уосталом, сасвим разумљиво. Новији облици кад се шире — шире се постепено, и за извесно време, дуже или краће, у језичком осећању одређених лица живе и употребљавају се напореда са онима који су изворни. Ово, например, потврђује:

М. Ђ. Милићевић: ... Навалио сам да се ви *ошканише* своје намере (Жена двадесетог века, превод, Београд 1894, 333), али: У среду у јутру пошљем људе к Височанима, од којијех сам се више бојао, и ваздан

молећи их, говорећи им да се *окану* будалаштине... (Краљевина Србија, Београд 1884, 200), као и Симо Матавуљ: А како сам увијек наклоњен био крајностима, то се *ошканих* и љубавног романа... (Биљешке једног писца, Београд 1923, 36), — Како се калуђер побоја да дијете не прозебе, *оканише* га се (Изабране приповетке, Београд 1946, 269), али: Ја бих рекао, да се *ошканеше* свечаности, иначе би могло бити белаја! (Свечи ратују, превод, Заб. СКЗ 3, Београд 1898, 13). — А овамо иду и примери из народне приче Вук и његов хаџилук коју је „прибиљежио“ Симо Стојановић: Они мене опет ћерају као и прије и као да се нијесам *оканио* ћорава посла! (Бос. Вила 1893, 177), али: Онда ти се слуге *окану* тражити [кућу] (Бос. Вила 1892, 361).

Мислим да нам се на основу ових примера глагол *о(ш)-канући се* довољно јасно приказује у другој светлости. Његова је употреба, као што видимо, документована код већег броја писаца. Она је очигледно развијенија него што је употреба глагола *променући се* и сл. Зато се ови глаголи не могу третирати на исти начин. Гл. *оканући се* пустио је корене и дубље и шире. Његови облици нису више покрајински јер су их прихватили разни писци, и многи од њих употребљавају их као једине облике тог глагола. То међутим није случај код глагола *променући се* и сл. Тамо облици од основа на *-не-/ну-* дају утисак као да су се поткрали пусцу; овде су они свесно искоришћени јер је њихово присуство у свести стално. И још нешто: пада у очи да се гл. *оканући се* јавља све више код писаца који нам временски стоје ближе, који такође припадају нашем времену. Та је чињенца важна и треба је истаћи: она значи да облици овог глагола имају у себи виталности потребне за обезбеђење сопственог развитка. И сада — ако се такви облици јављају у делима многих наших познатих књижевника, међу којима има доста класичних* у правом смислу те речи, да ли се онда они смеју занемаривати и да ли се могу одбацити и проглашавати за неправилне? Јасно је да се ово — ни једно ни друго — не може одржати. То што је Вук био против гл. *оканући се* — за цео један век припада прошлости. Наш се књижевни језик од онда брзо развијао и

богатио у свима правцима, али је увек чувао чврсту везу и са народним говорима из којих је изникао. Језичка особина која је овде изнесена потиче углавном из доброг дела таквих говора. И она је — када је у питању ова глаголска реч — с временом усвојена од писаца у толикој мери да може постати и цртом књижевног језика. Зато нема никаквог разлога да се гл. *окануши се* данас везује за друге глаголе чији слични облици то нису нити могу бити. Овакав његов облик с правом претставља дублет глаголу *оканиши се*.

Из примера за гл. *окануши се* види се и ово: у том облику употребљавају га писци са територије екавског изговора; једни од њих воде порекло из Војводине, а остали припадају Београду — по рођењу или су ту само живели. Они други, малобројни, који су из јекавских крајева, штампали су своја дела овде, у Београду, и на екавском (напр. М. Цар и В. Поповић). Отступања од овога сведена су на минимум, тако да изгледа као да су се такви примери случајно нашли међу осталима (напр. облик *окану се* у нар. причи Вук и његов хаџилук, која је из Приједора). Одавде излази као несумњиво да је употреба гл. *окануши се* територијално ближе одређена, а самим тим у извесном смислу и релативно ограничена.

Овом глаголу врло је сличан гл. *оскврнуши* који се јавља м. *оскврниши* („окаљати“, „опоганити“, „обесветити“, „обешчастити“ и сл.). Налази се само у Рјечнику ЈАК., где се за XVI в. наводи једна једина потврда из језика Ш. Мёнчетића; други су примери тек из XVIII и XIX в. У свим нашим речницима савременог језика стоји стари глагол *оскврниши*; они за *оскврнуши* уопште не знају. А у језичкој поуци овог часописа (год. I, 1933, 88), која нам је већ позната, заједно са *променуши* и *окануши се* узима се и овај глагол место којег, вели се тамо, треба употребљавати *оскврниши*, јер је то његов правилан облик. Дакле, оспорава се у књижевном језику и употреба гл. *оскврнуши*. Али питање је да ли је тај глагол заиста толико редак код писаца да би га требало гонити као некњижевну реч. Према материјалу из поменуто грађе не би се могло рећи да је тако. Штавише, има га код многих књижевника и других писаца,

исто онолико колико је у њој потврђен и гл. *окануши се*. Ја овде узимам углавном оне од њих који су истакнути или довољно познати.

— Срце му мора бити јасни бисер, оклопљен окорном љуштуром, да га људске злобе не *оскврну*... (Димитрије Деметер, Хрв. књижевна критика I, Загреб 1950, 62); — И радије би поднијели да нам баце бедеме на тле него ли да нам се *оскврне* та слобода... (Др Лујо Војновић, Дубровник и Османско царство, Београд 1898, 118); — Чим је његов цјелов *оскврнуо*, пукнуло ми пред очима... (А. Тресих Павичић, Побједа криепости, Сплит 1898, 180); — Светињу храма *оскврнула* је крв из мојих руку и ногу (Вјенцеслав Новак, Два свијета, Загреб 1901, 254), — Не, господо, тако пјевати — то би значило, *оскврнуши* умјетност (исто, 151); — Он не проговори ни рјечи, чинило му се, да би којом му драго бесједом *оскврнуо* њихову бол (Иво Ђипико, За крухом, Н. Сад 1904, 88), — За тим *неоскврнушим* висинама... чезнула је његова душа (исто, стр. 107); — Све је то било тако високо над њим, те је мислио, да ће све бити *оскврнушо* његовим додиром (Јосип Козарац, Мале приповијести св. II, Загреб 1911, 93); — *Оскврнуше* ковчег вјечни... (Силвије Ст. Крањчевић, За човјека, Загреб 1934, 161); — Жито је... погажено, ишчупано као да га је нетом град или олуја утукла, *оскврнула*... (Иво Војновић, Смрт мајке Југовића, Загреб 1907, 85), — А кад се најели и напили, — чобане и чобанице — *оскврнули* (Лазарево васкрсење, Дубровник 1914, 28), — А за њима остао дим | гаришта славнијех | и врисак *оскврнушијех* жена... (Акорди, Загреб 1917, 42); — У кући је жртвеник чисто породични, који нико не сме *оскврнуши* ни погледом (Јован Дучић, Сабр. дела књ. V, Београд, 175); — ... То би и ти учинио? Капетан: Бих. А *оскврнуша* Ристина дјевојка? (Милан Беговић, Божји човјек, Вијенац год. II књ. III, Загреб 1924, 675); — Леоне: ... све оне љаге, што сам их ја

годинама осјећао спрам *оскврнуше* успомене моје мајке, сасвим су се већ биле исхлapiле (Мирослав Крлежа, Господа Глембајеви, Загреб 1928, 192); — Тако у „Обренову“ Драго Обренов, коме је ага *оскврнуо* жену, бјежи из тамнице... (Антун Барац, Величина малених, Загреб 1947, 97); — Дланови ме још пеку, па се бојим да моја ватра не *оскврне* њену свјезину (Владимир Назор, Приче, Загреб 1927, 214), — Благословене нек су све куће запаљене | И раке *оскврнуше* и зипке расплетене... (Вл. Назор, Лирика из борбе и обнове, Београд 1947, 14); — Невидљиве градове нико *оскврнуши* неће! (Јован Поповић, исто, стр. 49); — Њене кости труну негдје у борнику | ... *оскврнуше* чизмом и поганом руком (М. Франичевић, Наша књижевност књ. III, Београд 1946, 533); — А сад, ето, *оскврну* бездушна сјекира тај храм... (Зборник савремене бос.-херц. прозе, Сарајево 1950, 89).

Од основе трпног придева овог глагола наставком за грађење речи *-је* постала је именица *оскврнуће*, која се такође доста често употребљава, али коју ја помињем више узгред. Зато наводим само ова два-три примера:

— Не памтим да сам кадгод био онако избезумљен и ожалошћен, као онога тренутка, видјевши велики гријех — *оскврнуће* љепоте (С. Матавуљ, Приморска обличја, Н. Сад 1899, 11); — Тропски жар је бректао бијесом човјечијег *оскврнућа* (А. Цесарец, За новим путем, Загреб 1946, 261); — Једина стваралачка стварност јесу искључиво она првотна *оскврнућа* наших сјетила (Мирослав Крлежа, Повратак Филипа Латинића, Загреб, 1947, 61).

Према томе, све што је малочас казано у прилог употребе гл. *окануши се* вреди и за овај глагол. Они, и један и други, чине већ саставни део наше обличке системе, богате и веома разноврсне. У књижевном се језику уз облике глагола *оканиши се* и *оскврниши* напоредо употребљавају и облици промене на *-нуши*, настали касније као резултат морфолошког померања у току самог језичког развитка. То

су сада дублетне глаголске речи са својим облицима који су неоспорно подједнако легитимни и сасвим равноправни у књижевној пракси, без обзира на то што у њој свакако још увек први преовлађују. Зато нормативна граматика нашег савременог књижевног језика мора у овом случају, као, уосталом, и у многим другим случајевима, рачунати на двојство. Јер се и природа његовог порекла делом огледа и у томе да признаје оне дублетне облике речи који живе у осећању његових претставника.

Затим, и гл. *оскврнуџи* карактерише зонско простирање. Писци у чијим се делима налазе његови облици претстављају, по рођењу, Далмацију, Хрватско Приморје и Загреб. Ван тога појаса остају: Славонац Ј. Козарац и Војвођанин Ј. Поповић, а на другом крају — Ј. Дучић из Херцеговине. Наравно, од овог прегледа примера не треба очекивати да значи апсолутну слику употребе гл. *оскврнуџи*, али је ван сваке сумње истина да је она у њему дата приближно верно и да се у том правцу може даље уопштити. Што њега, као таквог, нема у већој мери на овој страни овамо, разлог је, мислим, само у томе што је ту чешћи и обичнији исти глагол у облику *скрнавиџи* и, као сложен, *оскрнавиџи*. На тај су начин глаголи *окануџи се* и *оскврнуџи* територијално довољно изразито разграничени, одакле излази да су им и извори постанка исто толико одвојени. Са извесном резервом рекао бих да су и облици овог другог глагола настали на једном делу терена на сличан начин. За дубровачки народни говор Решетар износи да је у њему по правилу завршетак *-у* у 3 л. множ. презента м. *-е* у књижевном језику (напр. *лешу, чину*); а примере с тим завршетком чуо је он и у Боци Которској (*Der štok. Dialekt*, 193). Али најстарији пример за гл. *оскврнуџи* потиче, као што је већ истакнуто, из поезије Шишка Менчетића, првог дубровачког песника. Међутим доста је смело узети да је још у то време било услова за промену завршетка основе у овог глагола. Па ипак не треба заборавити да тај једини пример стоји временски сасвим усамљен, јер чешћа употреба овог глагола почиње тек после два века. Од дубровачких и далматинских писаца њега су доцније могли прихватити и писци нове хрватске књижевности.

*

На једно питање још треба овде такође да се осврнем. То је ово. Глаголи *промениши (се)* и сл., *окануши се* и *оскврнуши* нису једини сложени перфективни глаголи на -ниши. Има их у нашем језику доста (на пример: *учиниши, нахраниши, изгониши, пошаманиши, забраниши, скамениши се, поцрвениши* (што), *исбуниши, ожениши се, изрониши* и др.). Међутим, ја нисам наишао на примере који би показивали да се и на њима манифестује овај појав. Он њих није захватио. А откуда онда то — да је захватио ово неколико глагола и уз њих, можда, само још који? Мислим да одговор треба тражити у самим глаголима које префикси чине сложеним. Глаголи: *мениши се, каниши се, скврниши* — не живе, као прости, пуним животом, и зато је њихова потенцијална снага у језичком осећању више или мање ослабљена. Тако гл. *мениши се*, који је код Вука и перфективног и имерфективног вида, налази се у савременом језику само заједно с именицом *месец*: „мијени се мјесец, der Neumond fängt an“; и таква утврђена веза претставља сталан, окамењен израз. Место глагола *мениши (се)*, у значењу које има у саставу с префиксом, употребљава се од њега изведен глагол *мењаше (се)*. Ни гл. *скврниши* не стоји много боље. Вук га није унео у свој речник (изд. од 1852); то су за III изд. учинили сами приређивачи, и зато је међу заградама. Ивековић му значење потврђује глаголом *скрнавиши*; а Ристић—Кангра и Бакотић упућују на тај глагол, као на главну реч. Трећи глагол, *каниши (се)*, значи „намеравати“, „решавати се“, „спремати се“ и сл. (напр. „каним да продам кућу“, „канио сам да ти дођем“), и ове га речи све више потискују. Код Бакотића овај глагол има и значења: 1. „колебати се“, 2. „напустити нешто“, „одрећи се нечега“. Али ово друго упућује затим на сложени гл. *оканиши се*, што, уосталом, и видски одговара. У том значењу, дакле, по његовом осећању, истакнута је ова реч, и то тако као да није састављена од префикса и простог глагола, јер овај у њему, у том значењу, није толико уобичајен.

Све то значи да су глаголи *мениши (се)*, *каниши се* и *скврниши* с префиксима дали самосталније лексичке целине

него што су то они остали многобројни сложени глаголи чији глаголски део егзистира с пуним семантичким капацитетом. Код ових других промена простих глагола на *-ниши*, који су им у саставу, потпуно се преноси и чува и онда када су спојени с префиксом. А јасно је зашто они нису подлегли означеној измени у облику својих основа: зато што су, као прости, имперфективног вида, а глаголи III врсте, с односом основа *-не-:-ну-*, у огромној су већини сложени и по виду перфективни (врло је мали број глагола као што су: *гинуши*, *шонуши*, *венуши*, *чезнуши*). Међутим глаголи *промениши(се)* и сл., *оканиши се* и *оскврниши* — и сложени су, и перфективног су вида и, што је било од пресудног значаја, недовољно су морфолошки заштићени од стране простог глагола који садрже. Зато су највише били припремљени да добију и облике од основа на *-не-/ну-*, облике глагола III врсте.

Б. Милановић